

Funkcja politycznych słów kluczy w memach internetowych

The Function of Political Key Words in Internet Memes

Abstract: The subject of the study is the role of political key words used in memes. To determine their role, a semantic and stylistic analysis of Polish-language memetic statements from 2012–2019 was used, in which the following words were included: *sorrel*, *mirabelles*, *trotyl*, *octopuses*, *light bulb*, *salad*. The article shows that the use of key words even in a completely neutral context allows us to activate references to negatively evaluated events and situations, and to recall the emotions and views associated with them. In addition, quoting chronologically diverse examples of the use of key words has led to the possibility of recreating the process of extending their meanings, which is the result of releasing quotes associated with a specific situation from their function.

Key words: key word, Internet meme, political language, depreciation

Abstrakt: Przedmiotem badań jest rola politycznych słów kluczy wykorzystywanych w memach internetowych. Do jej określenia posłużyla analiza semantyczna i stylistyczna polskojęzycznych wypowiedzi memetycznych z lat 2012–2019, w których użyto jednego z następujących słów: *szczaw*, *mirabelki*, *trotyl*, *ośmiorniczki*, *żarówka*, *sałatka*. W artykule wykazano, że użycie słów kluczy nawet w całkowicie neutralnym kontekście pozwala na uruchomienie odniesień do wartościowanych negatywnie zdarzeń i sytuacji oraz przywołanie związanych z nimi emocji i poglądów. Ponadto przytoczenie zróżnicowanych chronologicznie przykładów użycia słów kluczy pozwoliło na odtworzenie procesu poszerzania ich znaczeń, będącego skutkiem uwalniania od funkcji cytatów kojarzonych z konkretną sytuacją.

Słowa kluczowe: słowo klucz, mem internetowy, język polityki, deprecjacja

1. Wprowadzenie

Narastająca polaryzacja poglądów politycznych i łatwość ich wyrażania za pośrednictwem nowych mediów przyczyniają się do intensyfikacji debaty społeczno-politycznej toczącej się w Internecie. Formułowane w jej ramach wypowiedzi – nie tylko werbalne, ale także wizualne – są publikowane przede wszystkim w mediach społecznościowych (np. Twitter, Facebook) oraz jako komentarze pod artykułami na portalach informacyjnych. Na ogół są one nacechowane emocjonalnie, wyraźnie opozycyjne wobec wybranych wypowiedzi udostępnionych wcześniej, dzięki czemu dość jednoznacznie wskazują stronę sceny politycznej reprezentowaną przez autora. Ta przejrzystość ideologiczna nie jest jednak

tożsama z formułowaniem poglądów wprost. Uczestnicy sieciowych dyskusji politycznych często posługują się ironią, aluzją, niedopowiedzeniem, metaforą etc. Jednym z popularnych środków wyrazu są słowa kluczowe, rozumiane jako jednostki leksykalne o znacznie wyższej frekwencji (ocenionej szacunkowo) w dyskusjach politycznych w porównaniu z ich częstością w innych tekstach, używane w znaczeniach odmiennych od utrwalonych w języku (ograniczonych czasowo i tematycznie) i/lub uruchamiających dodatkowe konteksty.

Odnosząc się do koncepcji „słów kluczowych” jako otwierających drzwi do zrozumienia zjawisk kulturowych (WIERZBICKA, 2007), należałoby uznać te wyekscerpowane z komentarzy politycznych za znaki objaśniające procesy toczące się we współczesnej polityce. Ich ekstensja nie jest ograniczona do tekstów jednego typu – mogą one występować w tytułach artykułów dziennikarskich, wystąpieniach i dyskusjach polityków, popularnych piosenkach, dowcipach, dyskusjach na forach internetowych itp.

Celem podjętym w artykule jest przedstawienie sposobów wykorzystywania wybranych słów kluczowych obecnych we współczesnym dyskursie politycznym (*szczaw*, *mirabelki*, *trotyl*, *ośmiorniczki*, *żarówka*, *sałatka*) do konstruowania wypowiedzi krytycznych wobec polityków w memach internetowych, a zatem w obrębie gatunku stającego się obecnie coraz popularniejszym narzędziem wyrażania opinii i poglądów oraz komentowania aktualnych zdarzeń. Główną funkcją memów nie jest jednak wyrażanie krytyki i formułowanie refleksji, ale dostarczanie rozrywki, wywoływanie rozbawienia lub przynajmniej zainteresowania, które ma skłonić do ich skopiowania i przekazania dalej, czyli – mówiąc językiem memetyki – realizacji procesu zarażania kolejnych ludzkich umysłów. Słowa kluczowe ten proces intensyfikują, uruchamiając odniesienia do wypowiedzi lub zachowań polityków, które stały się popularnym wątkiem w przekazie medialnym, a w ten sposób zyskały charakter swoistych memów informacyjnych, rozumianych w tym przypadku w klasycznym ujęciu Dawkinsowskim jako jednostki informacji o wysokim stopniu „zaraźliwości”. Przywołane w memach internetowych pozwalają na aktualizację kontekstu, który w mediach był wykorzystywany do deprecjacji polityka, a niekiedy również na tworzenie sensów dodatkowych. Ich powtarzanie w różnych, wielokrotnie kopiowanych i stale modyfikowanych wariantach, wynikające z istoty gatunku memetycznego, przyczynia się do wzmocnienia oddziaływania („zaraźliwości”) (KAMIŃSKA, 2011: 61–62; NIEKREWICZ, 2015: 14–17) – rozpoznawalność zwykle jest tak duża, a nacechowanie tak wyraziste, że zbędne staje się przytaczanie konkretnych wypowiedzi, relacjonowanie negatywnie ocenianych sytuacji czy formułowanie precyzyjnych zarzutów.

Język politycznych memów internetowych był już przedmiotem badań – analizom poddano między innymi zabiegi intertekstualne w memach politycznych (WOŁOSZYN, 2016), środki językowo-obrazowe służące etykietowaniu polityków (NIEKREWICZ, 2016), perswazji politycznej (PORYCKA, 2016), wyrażaniu agresji wobec przeciwników (NIEKREWICZ, 2019), satyrze politycznej (ZDUNKIEWICZ-JEDYNAK, 2017; BAKALARSKI, 2018) oraz formułowaniu poglądów społeczno-politycznych (NIEKREWICZ, 2014; 2015), jednak dotychczas nie wyodrębniono słów kluczowych jako istotnych elementów wypowiedzi memetycznych na tematy polityczne. Tymczasem identyfikacja słów, które w tekstach politycznych zyskują dodatkowe znaczenia odnoszące się do osób i sytuacji z tego obszaru tematycznego, może być wykorzystana w badaniach nad zmianami semantycznymi współczesnej leksyki, a także w analizach politologicznych.

W artykule scharakteryzowano werbalne i niewerbalne sposoby aktualizowania treści niesionych przez polityczne słowa klucze. Celem badania nie jest porównywanie frekwencji poszczególnych słów kluczy ani przedstawianie zmian w jej zakresie – obok siebie będą więc występować przykłady wyrazów różniących się stopniem upowszechnienia oraz mających genezę w różnych latach. Analiza służy przede wszystkim pokazaniu, jakie zabiegi słowne i obrazowe stosują twórcy memów, by wykorzystać potencjał semantyczny tkwiący w danym wyrazie kluczu, oraz jakie treści polityczne są w ten sposób wyrażane. Jedna wypowiedź memetyczna może zawierać kilka środków wyrazu – zarówno werbalnych, jak i graficznych, toteż podział artykułu na części nie jest tożsamy z rozłączną klasyfikacją wyekscerpowanego materiału. Wiele przykładów mogłoby zostać omówionych w odniesieniu do każdej z poruszonych kwestii – ich jednokrotne przywołanie w wybranym paragrafie wynika z dążenia do posługiwania się różnorodnymi przykładami i zilustrowania powszechności słów kluczy.

W analizie przywołano przykłady pochodzące z 49 memów opublikowanych na stronach internetowych o funkcji memetycznych generatorów, na portalach informacyjnych, a także w mediach społecznościowych (Asz:dziennik, Błasty, Chamsko, Demotywatory, Dziennik. Rozrywka, Fabryka Memów, Jeja, Kwejk, Mem Generator, Memy, Onet, Paczaizm, Penera, Ryjbuk). Cytowane wypowiedzi wybrano z dużo większego zbioru polskojęzycznych memów politycznych, zgromadzonego w latach 2012–2019, obejmującego około 5 tys. tekstów.

2. Słowa klucze jako element *quasi*-cytatów

W memach internetowych pierwszym etapem upowszechnienia danego słowa i zarazem nadania mu wartości symbolicznej w odniesieniu do kwestii politycznych jest umieszczanie zawierających je wypowiedzi na tle fotografii polityków – na ogół tych, którzy rzeczywiście się nim posłużyli. Przytoczenia rzadko są wierne, zwykle znacznie bardziej dosadne, ale zachowana zostaje intencja mówiącego i ogólny sens wypowiedzi, na przykład: *Jak są głodne, niech jedzą szczaw*¹; *Nie ma chleba? Żryj szczaw i mirabelki*; *Tyyyle szczawiu żeśmy zjedli z nasypu*² (podpisy na tle wizerunku Stefana Niesiołowskiego); *Trotyl, wszędzie trotyl*; *To nie była guma. To był trotyl*³ (podpisy na tle zdjęć Antoniego Macierewicza).

Im więcej czasu upływa od wygłoszenia danej wypowiedzi, tym częstsza i wyraźniejsza jest dekontekstualizacja tworzących ją słów kluczowych przywoływanych w memach

¹ W cytatach z memów internetowych zachowano oryginalną pisownię.

² Nawiązanie do wypowiedzi Stefana Niesiołowskiego w programie *Kropka nad i* w TVN24, 5.03.2013 [online: <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-z-kraju,3/jak-chodzilem-do-szkoly-mysmy-wyjedli-caly-szczaw-z-nasypu,310126.html>; data dostępu: 22.06.2019]. Polityk swój brak wiary w istnienie w Polsce problemu niedożywionych dzieci uzasadnił niedostatkami zainteresowania przydrożnymi owocami i szczawiem, które w okresie jego dzieciństwa były powszechnie zrywane i wykorzystywane w kuchni.

³ Nawiązanie do licznych publicznych wypowiedzi Antoniego Macierewicza, w których dowodził znalezienia śladów trotylu na szczątkach polskiego samolotu rozbitego w Smoleńsku [online: <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-z-kraju,3/macierewicz-prokurator-klamie-byl-trotyl-dowody-sa-w-polsce,286826.html>; data dostępu: 22.06.2019].

internetowych. Oznacza to, że zawierające je wypowiedzi mogą być przypisywane innym osobom lub odnoszone do odmiennych sytuacji. Ze względu na przewagę w memach ekspresji negatywnej oraz tendencji do deprecjonowania osób publicznych najczęściej tworzone są nawiązania do wypowiedzi, które wzbudziły społeczne oburzenie, były analizowane w komentarzach i dyskusjach medialnych, a nierzadko skłoniły do polemiki także przeciwników ideowych. Aluzja do tych wypowiedzi – najczęściej tworzona właśnie poprzez przywołanie słów najważniejszych pod względem semantycznym – pozwala zasugerować istnienie elementów wspólnych dla różnych z pozoru sytuacji lub osób.

Słowa *szczaw* i *mirabelki* – pierwotnie cytowane, by przypomnieć konkretną wypowiedź Niesiołowskiego – stały się uniwersalnym środkiem wyrażania dezaprobaty także wobec innych działań tego polityka, na przykład: *Szczaw i mirabelki najlepszym afrodyzjakiem*; *Stefan radzi: #NIEDLAWIAGRY. Tylko szczaw i mirabelki*; *Pokazać ci mirabelki?* (memy publikowane po oskarżeniu piosenkarza o przyjmowanie korzyści finansowych w formie usług seksualnych). Jednocześnie pojawiają się w zdaniach przypisywanych innym znanym politykom – są w nich wyraźnymi sygnałami ironii, służą zdemaskowaniu pozorów wyuczajności i skromności demonstrowanych przez polityków dla zyskania sympatii wyborców, na przykład: *Krewetki mi się przejadły. Teraz czas na szczaw i mirabelki* (wypowiedź przypisana Bronisławowi Komorowskiemu); *Pod koniec miesiąca jem tylko szczaw i mirabelki* (słowa przypisane Jarosławowi Gowinowi – nawiązanie do jego wypowiedzi nt. niskich zarobków ministrów). Demaskację uwydatnia posługiwanie się spopularyzowanym przez tabloidy kontrastem „my (zwykli, biedni ludzie) – oni (odseparowani od społeczeństwa, pozbawieni empatii politycy)”, na przykład *Donald Tusk o NASZYCH pieniądzach w ZUSie i OFE: Zawsze możecie zadowolić się szczawiem i mirabelkami* (fotografia Donalda Tuska na konferencji prasowej, na tle zdjęć przedszkolaków); *Dzieciom Szczaw, a sobie premie: Szczaw Stefana nasz budżet uratuje. Każda szkoła niech boisko szczawiorowe natychmiast buduje!*. *A młodzież niech się sama stołuje* (fotografia przedstawiająca rozmowę ministra finansów Jacka Rostowskiego z premierem Donaldem Tuskiem).

Dla gatunku memetycznego charakterystyczne jest mieszanie prawdy i fikcji, wyolbrzymianie, modyfikowanie cytatów – słowem: instrumentalne traktowanie faktów. Nie ma więc znaczenia to, czy słowa przypisane danej osobie rzeczywiście zostały przez nią wypowiedziane. Ważne jest natomiast potwierdzenie założonej tezy, zwykle tożsamej z przypisaniem danemu politykowi określonej etykiety, a także zwiększenie „zaraźliwości” memu. Wiele z takich tendencyjnych wypowiedzi ma formę autokrytycznych komentarzy – stanowią one realizację charakterystycznego dla memów konceptu demaskacji polegającego na konstruowaniu wypowiedzi tak, by sprawiała wrażenie wygłoszonej nieoficjalnie, w politycznych kuluarach, a więc ilustrującej prawdę nieobecną w przekazie medialnym, ujawniającej prawdziwe myśli, postawy i zamiary osoby publicznej.

Ta swoboda w traktowaniu faktów oznacza, że zmieniani są nie tylko autorzy wypowiedzi czy też sens i forma cytatów, ale także tworzone są zdania, których nikt nigdy nie wypowiedział. Pojawiają się w nich wówczas słowa klucze, którym nadano wartość symboliczną na podstawie zdarzeń, sytuacji i problemów rozpropagowanych przez media (np. *sałatka*; *ośmiorniczki*; *konstytucja*). Mogą one zarówno służyć krytyce jednostek (np. *sałatka* – Krystyna Pańkiewicz), jak i być uniwersalnym środkiem deprecjonowania

członków określonej partii, a nawet ogółu polityków (*konstytucja* – Andrzej Duda, inni politycy PiS; *ośmiorniczki* – członkowie PO, ale także inni politycy).

Przykładem słowa, które w dyskursie publicznym (nie tylko w memach) uległo wyraźnej metaforyzacji, jest *ośmiorniczka* – najczęściej w formie mnogiej (*ośmiorniczki*). Podobnie jak diada *szczaw i mirabelki* pierwotnie było ono odnoszone do wąskiej grupy polityków Platformy Obywatelskiej – bohaterów tzw. afery taśmowej. Narrację prowadzoną przez ówczesną opozycję po ujawnieniu nagrań zdominował populistyczny zarzut trwonienia publicznych pieniędzy na wystawne kolacje, dodatkowo uwydatniający kontrast między poziomem życia politycznych elit i ogółu społeczeństwa⁴. Symbolem nadmiernych zbytków stały się właśnie *ośmiorniczki* – odwołania do nich pojawiają się zarówno w artykułach dziennikarskich, wystąpieniach polityków, jak i memach internetowych oraz komentarzach publikowanych na forach dyskusyjnych, jednak to kreatywność twórców memów – nieograniczona wymogami informacyjnej rzetelności – w najwyższym stopniu przyczynia się do zmienności kontekstów, w których są one przywoływane. Mogą być znakiem nadużycia władzy (np. *Drogie wino? Ośmiorniczki? Lobbyści? A kto nam k...a zabroni?* – wypowiedź przypisana premier Ewie Kopacz), środkiem służącym uwydatnieniu przepaści między stylem życia elit i zwykłych ludzi (*Radio objadał się ośmiorniczkami. A wy?* – wypowiedź umieszczona na tle zdjęcia roześmianej Hanny Gronkiewicz-Waltz; *A to są moje ośmiorniczki jak byłem w szpitalu. Radek jadłeś?* – zdjęcie posiłku szpitalnego; *Tu mi ośmiorniczka przejedzie na motorze zanim wam się poprawi w życiu...* – wypowiedź przypisana Markowi Belce), symbolem przywilejów wywołujących tęsknotę polityków odsuniętych od władzy (*Kiedyś to było życie, ośmiorniczek się pojadło, w gałę się pocharatało... A teraz co zostało???* *Ino sznur!!!* – podpis na tle wizerunku Grzegorza Schetyny). Powyborcza zmiana partii rządzącej pozwoliła zaobserwować postępującą uniwersalizację symbolu *ośmiorniczek*, której wyrazem jest częściowe oderwanie go od sytuacji źródłowej. Znak przywilejów władzy pojawia się także w wypowiedziach krytycznych wobec członków PiS, na przykład: *A może ośmiorniczki* (zdjęcie oblizującej się Krystyny Pawłowicz). Słowo klucz *ośmiorniczki* odnoszone do szerszej grupy polityków znacznie rzadziej jest jednak wplatane do rzekomych cytatów, występuje raczej w trzecioosobowych komentarzach dotyczących apanaży polityków PiS, na przykład: *Małe pytanie do pseudoprawicy: Ile ośmiorniczek od sowy może kupić brocha⁵ na[!] za premię która się należy?* (pytanie na tle fotografii nagłówek „Faktu”: *Rozpamiętanie u Szydło, a u Tuska bieda!*); *77 lotów casq razy ponad 34 000 zł jeden lot. Wychodzi ponad 2 miliony zł. A im przeszkadzała jedna kolacja z ośmiorniczkami* (demotywator przedstawiający Beatę Szydło); *I za takie grosze chcieli go ścigać? Przecież za 650 tys. zł to zaledwie*

⁴ Np. „Zaczął się czas wakacyjny. Ponad połowa dzieci z biedy nie wyjedzie na wakacje. A ci panowie jakieś ośmiorniczki zajadają” (Mariusz Błaszczak w wywiadzie dla Tok FM, 30.06.2014 [online: <http://www.tokfm.pl/Tokfm/10,103168,16242286,polowa-dzieci-z-biedy-nie-jedzie-na-wakacje-a-ci-panowie.html?v=1&obxk=16242286&order=najstarsze&pld=28381196>; data dostępu: 24.06.2019]); „Politycy Prawa i Sprawiedliwości nie bywają w takich restauracjach na koszt podatnika. Ja nigdy nie jadłem ośmiorniczek” (Jarosław Kaczyński podczas spotkania wyborczego w Bielsku-Białej, 19.10.2015 [online: <http://bielskobiala.wyborcza.pl/bielskobiala/1,88025,19048886,wybory-parlamentarne-2015-kaczynski-nie-jadam-osmiorniczek.html>; data dostępu: 24.06.2019]).

⁵ Przewisko nadawane Beacie Szydło w internetowym folklorze politycznym.

20 ton ośmiorniczek mógł kupić (fotografia Bartłomieja Misiewicza, któremu NIK w okresie rządów PiS zarzucił przekroczenie planu finansowego Ministerstwa Obrony Narodowej).

Swobodne traktowanie cytatów w memach przyczyniło się w tym wypadku do uwolnienia słowa klucza od funkcji cytatu kojarzonego z konkretną sytuacją oraz do uniwersalizacji jego znaczenia.

3. Gry intertekstualne

Twórcy memów wykorzystują najpopularniejsze, przyciągające uwagę elementy współczesnej kultury (np. cytaty, utarte powiedzenia, dowcipy, motywy filmowe, literackie i malarskie, stereotypowe sądy), aby w ten sposób uatrakcyjnić przekaz, a tym samym zwiększyć „zaraźliwość” kompozycji memetycznej. W tym ujęciu tradycja przestaje tworzyć zbiór oddzielnych i skończonych dzieł, stając się rezerwuarem elementów, które łatwo z sobą dowolnie łączyć, zmieniać ich znaczenie, umieszczać w innym kontekście etc. Zabiegi tego typu można uznać za ilustrację ponowoczesnej dyspozycyjności intertekstualnej, która pozwala na swobodne uruchamianie nieskończonej liczby gier elementami kultury.

Memy internetowe są zatem złożone z cytatów, aluzji rozumianych jako niebezpośrednie nawiązania do innych tekstów oraz zrekontekstualizowanych obrazów. Słowa klucze stanowią popularny element tych wielopoziomowych i wieloskładnikowych konstrukcji. Najczęściej składnikami gier intertekstualnych stają się słowa utrwalone w uzusie, o czytelnych odniesieniach sytuacyjnych i/lub ideologicznych. Dzięki ich upowszechnieniu w dyskursie politycznym zbędne staje się formułowanie uwag krytycznych wprost. Wystarczy przywołanie słowa, by zaktualizować dany kontekst, a w ten sposób zdeprecjonować określonego polityka. Jednoczesne nawiązanie do innego tekstu (utworu literackiego, filmu, reklamy, znanego cytatu historycznego lub współczesnego itp.) uatrakcyjnia wypowiedź, a tym samym pozwala na zwiększenie memetycznej „zaraźliwości”, na przykład:

- *Proszę pana, w damskiej ubikacji ktoś wkręcił żarówkę energooszczędną*⁶ (zdanie umieszczone na tle kadru z filmu *Rejs*⁷ stanowiącego popularny szablon memetyczny);
- *Nowy polski serial. Ślepnąc od żarówek. Wszystkie odcinki od października. HBO GO* (mem wzorowany na plakacie polskiego serialu *Ślepnąc od światła*⁸, twarz głównego aktora zastąpiona twarzą prezydenta Andrzeja Dudy);

⁶ Nawiązanie do wypowiedzi prezydenta Andrzeja Dudy wygłoszonej w trakcie spotkania z prezydentem Niemiec Frankiem-Walterem Steinmeierem 24 października 2018 roku. Prezydent RP stwierdził, że negatywnie ocenianą konsekwencją przynależności do Unii Europejskiej jest narzucenie korzystania z żarówek energooszczędnych i związany z tym brak w sprzedaży zwykłych żarówek, 24.10.2018 [online: <https://www.wprost.pl/kraj/10163505/andrzej-duda-w-berlinie-mowil-ozarowkach-to-sa-problemy-nad-ktorymi-zastanawiaja-sie-ludzie.html>; data dostępu: 28.06.2019].

⁷ *Rejs*, reż. M. Piłowski, prod. 1970. Scena donosu: „W damskiej ubikacji napisane jest »głupi kaowiec«”.

⁸ *Ślepnąc od światła*, reż. K. SKONIECZNY, serial TV, prod. od 2018.

- *Stefan, zjedz szczaw! bo jak jesteś głodny to strasznie gwiazdorzysz!* (nawiązanie do reklamy batonika marki Snickers⁹, fotografia Stefana Niesiołowskiego);
- – *Nie mają chleba? Niech jedzą ciastka* (nawiązanie do wypowiedzi królowej Francji Marii Antoniny; słowa przypisane Donaldowi Tuskowi). – *Albo szczaw* (odpowiedź Stefana Niesiołowskiego);
- „*A niechaj narodowie wżdy postronni znają iż Polacy nie politycy, iż ośmiorniczek nie jadają*”¹⁰ (fotografia przedstawiająca polityków PO Radosława Sikorskiego, Elżbietę Bienkowską, Jacka Rostowskiego; nad nimi talerz z ośmiorniczkami);
- *Szczaw, mirabelki i kamieni kupa*¹¹ (kontaminacja wypowiedzi Stefana Niesiołowskiego ze słowami Bartłomieja Sienkiewicza; fotografia Stefana Niesiołowskiego);
- *Tu na razie jest ściernisko, ale będzie San Francisco, bo zasadzimy szczaw!* (modyfikacja słów piosenki¹²; fotografia Stefana Niesiołowskiego na tle ścierniska);
- *Widzę ciemność! Ciemność widzę! Ciemność... #Duda #ciemność #żarówka* (nawiązanie do słów Maksa, bohatera filmu *Seksmisja*¹³; fotografia prezydenta Andrzeja Dudy umieszczona na czarnym tle).

Część nawiązań intertekstualnych nie jest przykładem gry stanowiącej cel sam w sobie, ale pozwala na wyrażenie dodatkowych sensów. Na przykład zestawienie w jednym dialogu odwołania do Marii Antoniny, będącej symbolem izolacji elit, ze słowami Stefana Niesiołowskiego sugeruje podobne podłoże obydwu zdań, a jednocześnie rozszerza diagnozę tej postawy na innych polityków sprawujących władzę.

Znaczną część nawiązań intertekstualnych stanowią te o charakterze wewnątrzgatunkowym (tj. odnoszące się do innych memów). Warunkiem ich rozpoznania jest zatem znajomość frazemów o genezie memetycznej. Większość związków wyrazowych powtarzających się w wypowiedziach memetycznych ma charakter frazematyczny ze względu na swoją odtwarzalność. Autorzy części memów, zwłaszcza tych opartych na szablonach, nie tworzą bowiem wypowiedzi z elementów dobieranych doraźnie, ale posługują się gotowymi elementami kodu memetycznego, cytując je w formie niezmienionej lub tylko w niewielkim stopniu zmodyfikowanej. Powiązanie frazemów z memami szablonowymi oznacza także

⁹ Reklama batonów marki „Snickers”, 2012 roku Właśc. „– Dobra, leszcze. Który zajmował mój dezodorant? [...] – Dan, zjedz snickersa. – Po co? – Bo jak jesteś głodny, to zacznasz strasznie gwiazdorzyć. Lepiej? – Lepiej. – Głodny nie jesteś sobą” [online: <https://www.youtube.com/watch?v=iwuoGMTEuak>; data dostępu: 28.06.2019].

¹⁰ Por. „A niechaj narodowie wżdy postronni znają, iż Polacy nie gęsi, iż swój język mają”. M. REJ: *Do tego, co czytał*. W: IDEM: *Figliki*. Kraków 1574 [online: [oai:mbc.malopolska.pl:83120](http://oai.mbc.malopolska.pl:83120); data dostępu: 28.06.2019].

¹¹ Nawiązanie do wypowiedzi ministra Bartłomieja Sienkiewicza, nagranej w restauracji i ujawnionej w ramach tzw. afery taśmowej w 2014 roku: „Chuj, dupa i kamieni kupa” (o rządowym programie Polskie Inwestycje Rozwojowe).

¹² Golec uOrkiestra: *Ściernisko*, słowa O. GOLEC, R. GOLEC, por. „Tu na razie jest ściernisko / Ale będzie San Francisco / A tam, gdzie to kretowisko / Będzie stał mój bank”.

¹³ Fraza z *Seksmisji* ma charakter kultowego cytatu, w memach internetowych odznacza się wysoką frekwencją. *Seksmisja*, reż. J. MACHULSKI, prod. 1983.

konieczność identyfikacji schematów kompozycyjnych charakterystycznych dla poszczególnych serii memów, na przykład:

- *A tam był nasyp kolejowy... Po maturze chodziliśmy na szczaw* (fotografia Stefana Niesiołowskiego); *A po marszu chodziliśmy na ośmiorniczki* (fotografia Radosława Sikorskiego z flagą) – nawiązanie do memów z różnorodnej tematycznie serii „A po maturze [ewentualnie innym zdarzeniu – A.A.N.] chodziliśmy na...” wykorzystującej zdanie wypowiedziane przez papieża Jana Pawła II w Wadowicach, w 1999 roku: „Po maturze chodziliśmy na kremówki”;
- *To je szczaw. Tego nie ogarniesz!* (obraz Jana Matejki, *Kazanie Skargi*) – naruszenie schematu charakterystycznego dla memów z wizerunkiem ks. Piotra Skargi poprzez zastąpienie powtarzalnej frazy „A idź pan w chuj z... [nazwa wydarzenia, osoby, przedmiotu, zjawiska itp.]” wypowiedzią charakterystyczną dla innej serii „To je/jest x. Tego nie ogarniesz”, służącej do krytycznej oceny zjawisk wymykających się regułom racjonalnego poznania;
- *Zdążyłem postrzelać w Afganistanie. Zdążyłem zjeść ośmiorniczki u Sowcy* (fotografia Radosława Sikorskiego); *ZDAŻYŁAM zrobić karierę. ZDAŻYŁAM zwyzywać wszystkich. ZDAŻYŁAM zjeść sałatkę¹⁴ ale... NIE ZDAŻYŁAM zostać mamą* (fotografia Krystyny Pawłowicz) – nawiązanie do memów serii opartej na przetworzeniu hasła kampanii społecznej „Zdążyłam [tu wyliczenie dokonań zawodowych i przyjemności życiowych]. Nie zdążyłam zostać mamą. Nie odkładaj macierzyństwa na później”; powyższe przykłady ilustrują różnorodność intencji wypowiedzi memetycznych zawierających takie same nawiązania intertekstualne – od częściowo zgodnej z pierwowzorem w przypadku Krystyny Pawłowicz do zupełnie z nim niezwiązanej, stanowiącej krytyczny bilans kariery politycznej Radosława Sikorskiego, należy jednak podkreślić, że w obydwu przypadkach słowa kluczowe współtworzą negatywny wizerunek polityka, są przynajmniej równie ważne co fraza tworząca szablon memetyczny.

Baumanowska intertekstualna dyspozycyjność współczesnej kultury w memach oznacza prowadzenie nieustannego dialogu z tradycją oraz nowymi tekstami, wykorzystywanie odznaczających się wysoką frekwencją frazów – często efemerycznych, stanowiących wyraz chwilowej mody. Ze względu na tę modę właśnie – łatwo rozpoznawalnych, kojarzonych z konkretnymi zdarzeniami i poglądami, ale też poddawanych modyfikacjom pozwalającym na odniesienie do innych osób lub grup politycznych.

4. Nawiązania graficzne

Współistnienie obrazu i słowa jest charakterystyczne dla większości memów internetowych. Obydwa systemy znaków uzupełniają się nawzajem lub też przeciwstawiają sobie,

¹⁴ Nawiązanie do rozpowszechnionych w mediach nagrań i fotografii przedstawiających Krystynę Pawłowicz spożywającą sałatkę w trakcie obrad sejmowych. Zob. np. J. MAKOSA: *Pawłowicz je na sali sejmowej*. Tok.fm, 18.12.2014 [online: http://www.tokfm.pl/Tokfm/1,103454,17152693,Pawlowicz_je_na_sali_sejmowej__Komisja_etyki_ma_dosc_.html; data dostępu: 6.07.2019].

pozwalając tym samym na różne sposoby odczytywania przekazu. Obraz może stanowić aluzję do słów uznanych za kluczowe dla aktualnego dyskursu politycznego – w tym przypadku ich obecność w części werbalnej memu nie jest obligatoryjna, choć często bywa uzupełnieniem elementu ikonograficznego.

Częstym zabiegiem parodystycznym stosowanym przez twórców memów jest nadawanie kształtu żarówki głowie prezydenta Andrzeja Dudy i/lub także pierwszej damy. Obraz stanowi niemy komentarz do prezydenckiej wypowiedzi na temat niedostępności w sprzedaży zwykłych żarówek jako przyczyny spadku poparcia dla integracji europejskiej, rzadziej na jego tle umieszczane są ironiczne podpisy typu *Światłość narodu; Najjaśniejsza para; Nie ma demokracji* (obok twarzy Andrzeja Dudy żarówka energooszczędna); *Jest demokracja* (obok twarzy prezydenta zwykła żarówka) itp.

Zwizualizowana żarówka, podobnie jak *ośmiorniczki* czy *szczaw i mirabelki*, może być traktowana jako symbol całokształtu poglądów politycznych członków danej partii. Taką funkcję ma na przykład w memach stanowiących graficzne modyfikacje powyborczych mapek ilustrujących różnice sympatii politycznych między wschodnią a zachodnią Polską – na tle regionów zachodnich umieszczono rysunek żarówki energooszczędnej, natomiast na tle wschodnich – zwykłej. Podpis *Oświecenie powyborcze* stanowi wskazówkę interpretacyjną.

Z kolei coraz wyraźniejsza dekontekstualizacja *ośmiorniczek* sprawia, że w obrazach bywają one odnoszone do stylu sprawowania rządów nie jednej, lecz różnych partii. Zapewne nie bez wpływu jest tu upowszechnienie w ostatnich dziesięcioleciach jednostki znaczeniowej *ośmiornica* 'organizacja przestępcza' (ŻMIGRODZKI, 2007–2019) i popularny w popkulturze wątek związków mafii i polityki. Wynikiem skojarzeń tego typu jest mem, w którym na tle ośmiornicy umieszczono napis *Afery PiS* oraz słowa aktualizujące konkretne medialne oskarżenia wobec tej partii: *Srebrna, przetargi KGHM, Solvere, KNF, przetargi PGZ, Sensus Group, PCK, SKOK*.

Typową zabawą graficzną jest zapisywanie słów kluczy na wzór utrwalonych w uzusie hasałów lub logotypów. Formę hasła „Konstytucja” widniejącego na plakacie autorstwa Łuki Rayskiego otrzymały między innymi wyrazy *ośmiorniczki* (obok fotografia Radosława Sikorskiego); *konsumpcja* (napis na tabliczce trzymane przez Krystynę Pawłowicz); *destylacja* (napis na koszulce Aleksandra Kwaśniewskiego). Akronim PAD (Prezydent Andrzej Duda) umieszczany jest na tle reklam lub logotypów KFC¹⁵ (często zamiast skrótowca stanowiącego nazwę firmy). Skrótowiec PiS bywa publikowany z humorystycznym objaśnieniem pseudoetymologicznym: *Pawłowicz i sałatka*.

Znaczenie słów kluczy aktualizowanych przez obrazy pozostaje niezmienione w stosunku do znaczeń słów obecnych wyłącznie w części werbalnej memu. Połączenie kodu słownego i graficznego umożliwia budowanie opozycji między niesionymi przez nie znaczeniami, a w rezultacie wywołuje efekt komizmu. Liczne są także memy, w których aluzje do słów kluczy mają charakter jedynie wizualny, pozbawiony werbalnych sugestii interpretacyjnych

¹⁵ Nawiązanie do wizyty pary prezydenckiej w restauracji KFC, w trakcie której przeciwniczka polityczna zarzuciła Andrzejowi Dudzie łamanie konstytucji. Zob. np. B. ДУБАЕА: *Kraków. Prezydent Duda w KFC i... pytanie o konstytucję*, 10.06.2018 [online: <https://gazetakrakowska.pl/krakow-prezydent-duda-w-kfc-i-pytanie-o-konstytucje/ar/13246922>; data dostępu: 6.07.2019].

(np. Andrzej Duda z żarówką zamiast głowy) – czytelność żartów tego typu można traktować jako dowód na utrwalenie w publicznym dyskursie przywoływanych słów.

5. Wnioski

Użycie słów kluczy nawet w całkowicie neutralnym kontekście przywołuje określone zdarzenia, sytuacje oraz związane z nimi emocje i poglądy. Ich rozpowszechnienie w medialnym dyskursie politycznym przyczynia się do utrwalenia słów w dodatkowych, symbolicznych znaczeniach. Należy podkreślić, że ekstensja słów kluczy nie ogranicza się do memów internetowych, ale to właśnie ten gatunek wypowiedzi – ze względu na lapidarność i łączenie kodu werbalnego z wizualnym – pozwala na potwierdzenie utrwalenia nowych znaczeń oraz weryfikację stopnia ich uniezależnienia od kontekstu. Swobodne traktowanie kategorii prawdy i fikcji przez autorów memów – polegające na mieszaniu różnych cytatów, nazwisk, wizerunków – ułatwia uwalnianie słowa klucza od funkcji cytatu kojarzonego z konkretną sytuacją i w konsekwencji przyczynia się do uniwersalizacji jego znaczenia. Ponadto typowe dla memów nadawanie politykom etykietek – tożsame z przypisywaniem im jednej wyolbrzymionej, niekoniecznie prawdziwej cechy – współgra z posługiwaniem się słowami kluczami, które w pewnych przypadkach przyjmują funkcję sygnałów etykiet (np. *szczaw* jako znak oderwania od rzeczywistości Stefana Niesiołowskiego; *sałatka* – niezgodnego z *savoir vivre*'em zachowania Krystyny Pawłowicz). Podobnie jak memetyczne etykiety słowa klucze pozwalają na deprecjację polityków, a w jej ramach – na hiperbolizację cech negatywnych oraz generalizację zarzutów.

Trudno wskazać jednoznaczne czynniki wpływające na tworzenie politycznych słów kluczy. Niewątpliwie decydująca jest tutaj wysoka frekwencja w tekstach medialnych dotyczących sytuacji, które wzbudziły społeczne oburzenie, jednak nie jest to jedyny ani też wystarczający czynnik. Funkcję słów kluczy otrzymują przede wszystkim rzeczowniki konkretne, które łatwo można przedstawić w formie obrazu (np. *sałatka*, *żarówka*, *szczaw*, *mirabelki*, *ośmiorniczki*), a jednocześnie odnoszące się do desygnatów spoza tradycyjnie ujmowanej sfery politycznej, zatem pozwalające na uruchomienie żartów opartych na mechanizmie kontrastu oraz na deprecjację kojarzonych z nimi osób.

Słowa klucze nie są zastępowane synonimami, ale zamiast dosłownych przytoczeń mogą pojawiać się aluzje werbalne i/lub wizualne do nich (np. przywołane uprzednio *Konsumpcja* [mem z Krystyną Pawłowicz]; *Światłość narodu* [mem z Andrzejem Dudą]), a także utworzone od nich derywaty (np. *Szczawian wapnia* [mem ze Stefanem Niesiołowskim]).

Wyrazistość emocjonalna słów kluczy, a nierzadko także ich asocjacje ideologiczne, czyni je jednym z najczęstszych memetycznych środków wyrazu. Ich popularność łączy się ściśle z narastającą polaryzacją sceny politycznej, a także z subiektywizacją, emocjonalizacją oraz kolokwializacją dyskursu publicznego.

Słowniki

ŻMIGRODZKI P., red., 2008: *Wielki słownik języka polskiego* [online: <https://wsjp.pl/>; data dostępu: 29.06.2019].

Źródła

„Asz:dziennik” [online: <https://aszdziennik.pl/>; data dostępu: 26.06.2019].

„Blasty” [online: <https://www.blasty.pl/>; data dostępu: 26.06.2019].

„Chamsko” [online: <https://www.chamsko.pl/>; data dostępu: 26.06.2019].

„Demotywatory” [online: <https://demotywatory.pl/>; data dostępu: 26.06.2019].

DYBAŁA B.: *Kraków. Prezydent Duda w KFC i... pytanie o konstytucję*, 10.06.2018 [online: <https://gazetakrakowska.pl/krakow-prezydent-duda-w-kfc-i-pytanie-o-konstytucje/ar/13246922>; data dostępu: 6.07.2019].

„Dziennik. Rozrywka” [online: <https://rozrywka.dziennik.pl/>; data dostępu: 26.06.2019].

„Fabryka Memów” [online: <https://fabrykamemow/>; data dostępu: 9.07.2019].

<https://www.tvn24.pl/wiadomosci-z-kraju,3/macierewicz-prokurator-klamie-byl-trotyl-dowody-sa-w-polsce,286826.html>; data dostępu: 22.06.2019.

<https://www.wprost.pl/kraj/10163505/andrzej-duda-w-berlinie-mowil-ozarowkach-to-sa-problemy-nad-ktorymi-zastanawiaja-sie-ludzie.html>; data dostępu: 28.06.2019.

Jarosław Kaczyński podczas spotkania wyborczego w Bielsku-Białej, 19.10.2015 [online: <http://bielskobiala.wyborcza.pl/bielskobiala/1,88025,19048886,wybory-parlamentarne-2015-kaczynski-nie-jadam-osmiorniczek.html>; data dostępu: 24.06.2019].

„Jeja” [online: <https://www.jeja.pl/>; data dostępu: 26.06.2019].

Kropka nad i w TVN24, 5.03.2013 [online: <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-z-kraju,3/jak-chodzilem-do-szkoly-mysmy-wyjedli-caly-szczaw-z-nasypu,310126.html>; data dostępu: 22.06.2019].

„Kwejk” [online: <https://kwejk.pl/>; data dostępu: 4.07.2019].

Mariusz Błaszczak w wywiadzie dla Tok FM, 30.06.2014 [online: <http://www.tokfm.pl/Tokfm/10,103168,16242286,polowa-dzieci-z-biedy-nie-jedzie-na-wakacje-a-ci-panowie.html?v=1&obx=16242286&order=najstarsze&pId=28381196>; data dostępu: 24.06.2019].

MĄKOŚA J.: *Pawłowicz je na sali sejmowej*. Tok.fm, 18.12.2014 [online: http://www.tokfm.pl/Tokfm/1,103454,17152693,Pawlowicz_je_na_sali_sejmowej__Komisja_etyki_ma_dosc_.html; data dostępu: 6.07.2019].

„Mem Generator” [online: <http://pl.memgenerator.pl/>; data dostępu: 20.07.2019].

„Memy” [online: <http://memy.pl/>; data dostępu: 26.06.2019].

„Onet” [online: <https://wiadomosci.onet.pl/>; data dostępu: 22.06.2019].

„Paczaizm” [online: <https://paczaizm.pl/>; data dostępu: 9.07.2019].

„Penera” [online: <https://www.penera.pl/>; data dostępu: 26.07.2019].

REJ M.: *Do tego, co czytał*. W: IDEM: *Figliki*. Kraków 1574 [online: oai:mbc.malopolska.pl:83120; data dostępu: 28.06.2019]

„Ryjbuk” [online: <https://www.facebook.com/ryjbuk/>; data dostępu: 24.06.2019].

Literatura

- BAKALARSKI K., 2018: *Memy internetowe satyrą polityczną społeczeństwa sieci*. „Studia Bobolanum” XXIX, nr 2, s. 163–186.
- KAMIŃSKA M., 2011: *Uwaga, zaraźliwe memy! Perypetie znaku w Internecie*. W: EADEM: *Niecie memy. Dwanaście wykładów o kulturze internetu*. Poznań.
- NIEKREWICZ A., 2014: *Słowo a obraz. Memetyczne sposoby wyrażania poglądów społeczno-politycznych*. W: BIZIOR R., SUSKA D., red.: *Mechanizmy ekonomizacji języka*. Częstochowa, s. 11–24.
- NIEKREWICZ A., 2015: *Od schematyzmu do kreatywności. Język memów internetowych*. Gorzów Wielkopolski.
- NIEKREWICZ A., 2016: *Środki językowo-obrazowe służące etykietowaniu polityków w memach internetowych*. „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” XXIII, nr 1, WITASZEK-SAMBORSKA M., red., s. 55–66.
- PORYCKA D., 2016: *Retoryczny wymiar memów politycznych*. „Res Rhetorica”, nr 4, s. 85–90.
- WIERZBICKA A., 2007: *Słowa klucze. Różne języki – różne kultury*. DURAJ-NOWOSIELSKA I. tłum. Warszawa.
- WOŁOSZYN M., 2016: *Intertekstualność internetowych memów dotyczących polityki*. „Studia Filologiczne”, XXIX, s. 205–224.
- ZDUNKIEWICZ-JEDYNAK D., 2017: *Mem internetowy jako współczesny popularny gatunek satyry politycznej*. W: KOŁODZIEJEK E., SIDOROWICZ R., red.: *Internet jako przedmiot badań językoznawczych*. Szczecin, s. 134–144.